

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВИТИ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Шостак О. О.

ВСТУП

Сучасні реалії суспільного розвитку висувають низку нових вимог до роботи фахівців, а також – і до діяльності ЗВО, спрямованої на їхню підготовку. Система підготовки майбутніх фахівців зумовлена особливостями конкретної професійної галузі. На жаль, не завжди реалізується зв'язок між закладами освіти та сферою діяльності їхніх випускників, яким зазвичай необхідно багато часу для адаптації до умов роботи за фахом. Відтак у ЗВО потрібно приділяти належну увагу формуванню психолого-педагогічної готовності здобувачів освіти до професійної діяльності.

Психолого-педагогічна готовність репрезентує характерні ознаки особистості. Однак готовність – це не лише властивість окремої особистості, а комплексний показник її діяльнісної суті, міра професійної здатності.

На сьогодні одна з актуальних проблем полягає у впровадженні інклюзивної освіти, а також у підготовці відповідних фахівців (корекційних педагогів, психологів, асистентів вчителя, дефектологів) до роботи в інклюзивному освітньому просторі. В умовах інклюзії освітні заклади адаптують свою роботу до потреб дітей з особливими потребами, створюють належні умови для забезпечення рівного доступу до освітніх послуг. До таких умов належать: урахування індивідуальних особливостей і можливостей дітей, їхніх потреб у компенсації сенсорних порушень, що ускладнюють сприймання навчального матеріалу; соціально-психологічних чинників, що створюють труднощі під час інтеграції в соціумі, організація безбар'єрного середовища, сприяння встановленню доброзичливих відносин між усіма учасниками освітнього процесу.

Реалізація інклюзивних принципів вимагає змін не тільки у психолого-педагогічному супроводі дітей з ООП, а й у підготовці фахівців. Психолого-педагогічна готовність до діяльності в умовах інклюзії передбачає наявність відповідного багажу професійних знань, умінь і навичок, а також – риси особистості, педагогічні здібності,

інтереси, професійну пам'ять, мислення, увагу, працездатність, емоційність, моральний потенціал, що сприятимуть успішному виконанню професійних обов'язків.

1. Інклюзивне навчання як сучасна освітня парадигма

У наш час в Україні та світі займаються пошуком ефективних стратегічних напрямів розвитку освіти. До пріоритетних у міжнародному контексті відносять впровадження інклюзивних форм навчання, тому що забезпечення права особистості на здобуття якісної освіти і соціальну інтеграцію входить до важливих чинників функціонування громадянського суспільства. Інклюзивна освіта – це освітня парадигма, що ґрунтується на світоглядних орієнтирах соціальної інклюзії та, орієнтуючись на принципи рівноправності, доступності й забезпечення якості освіти, є невід'ємною складовою стратегії розвитку демократичного суспільства¹. Для того, щоб гарантувати рівні можливості доступу до якісної освіти, інклюзивні заклади мають адаптувати програми, плани, форми, методи навчання до індивідуальних потреб дітей з ООП.

Інклюзія – один із ключових напрямків освітньої політики України. У нашій державі затверджено багато нормативно-правових документів, що регулюють забезпечення права на освіту осіб з ООП: Конституція України, Закони України «Про освіту», «Про реабілітацію інвалідів в Україні», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», Укази Президента України «Про додаткові заходи щодо підвищення якості освіти в Україні» (№ 224 від 20.03.2008 р.), «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» (№ 1228 від 18.12.2007 р.), Постанова КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (№ 957 від 15 вересня 2021 р.), накази МОН України «Про затвердження концепції розвитку інклюзивного навчання» (№ 192 від 01.10.2010 р.), «Про затвердження Примірнього положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» (№ 609 від 08.06.2018 р.) та ін. Зазначимо, що 14 квітня 2021 р. затверджено розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року», де одним із провідних напрямів діяльності прописано

---

¹ Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. С. 7.

забезпечення освітньої безбар'єрності та окреслена його підсумкова візія: «Створені рівні можливості та вільний доступ до освіти, зокрема освіти протягом життя, а також здобуття іншої професії, підвищення кваліфікації та опанування додаткових компетентностей»². Також проаналізовано поточний стан і визначено ключові проблеми. Таким чином, інклюзивній освіті приділяють належну увагу на держаному рівні. Вона активно поширюється у всіх регіонах України. Важливо, щоб інклюзивне освітнє середовище відповідало міжнародним стандартам, що гарантуватиме здобувачам освіти можливість вчитися впродовж усього життя, незважаючи на їхні особливі потреби.

У Законі України «Про освіту» (ст. 1) прописано визначення понять «інклюзивного навчання» та «інклюзивного освітнього середовища»: інклюзивне навчання – «це система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, урахування багатогранності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників»; інклюзивне освітнє середовище – «це сукупність умов, способів і засобів реалізації прийомів для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей»³.

Таким чином, інклюзивна освіта ґрунтується на ідеї рівноправного ставлення до всіх. У Міжнародних консультаціях із питань навчання осіб з ООП вказано, що «...інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика і процес, що дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах»⁴. Спільна форма навчання, що покладена в основу інклюзивного підходу, відзначається позитивними соціальними тенденціями, тому що створює передумови для формування суспільства, здатного співчувати і приймати кожну людину такою, якою вона є.

Впровадження інклюзивної освіти передбачає розв'язання таких завдань: «організувати освітній процес, який би задовольняв освітні потреби всіх дітей; розробити систему надання спеціальних освітніх і фахових послуг для дітей з особливими освітніми потребами; створити

---

² Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

³ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

⁴ Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвеева М. П. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. С. 9.

позитивний клімат в освітньому середовищі та поза його межами»⁵ Беручи за основу експериментальні дослідження зарубіжних науковців, А. Колупаєва стверджує, що для проектування освітньої діяльності в умовах інклюзії педагогам необхідно: бути готовими приймати поліморфність дитячого колективу; володіти навичками організації навчального процесу для різних дітей у межах одного класу (групи); підтримувати кожного вихованця для досягнення ним вищого рівня та забезпечувати успіх у навчанні⁶.

Діти з ООП мають змогу навчатися в освітніх закладах у випадку впровадження інклюзивної моделі освіти. Якість освітнього процесу визначає фактор урахування індивідуальних особливостей дитини і потенційних можливостей її навчання та розвитку. Інклюзивна модель освіти складається з таких компонентів: командний підхід, задоволення індивідуальних потреб дітей, співпраця з батьками, створення сприятливої атмосфери в дитячому колективі.

Командний підхід базується на співпраці педагогів, відповідних спеціалістів, батьків і дітей. Освітні заклади мають забезпечити психолого-педагогічний супровід дітей з ООП. У Постанові КМУ «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»⁷ і наказі МОН України «Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти»⁸ детально проаналізовано поняття «команда психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами». Ця команда співпрацює з ІРЦ з питань надання корекційно-розвиткових послуг і методичного забезпечення своєї діяльності. Підставою для здійснення супроводу вважають встановлення фахівцями ІРЦ наявності в дитини особливих

---

⁵ Литвин І. М., Басик В. В., Гавриленко Т. Л., Галушко М. І. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Черкаси : КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2020. С. 5.

⁶ Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. С. 24.

⁷ Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

⁸ Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

освітніх потреб, а також висновок про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку особи. Команда психолого-педагогічного супроводу формується для кожної дитини з ООП.

До команди підтримки в ЗЗСО входять: директор або заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель початкових класів, вчителі, асистент вчителя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель-реабілітолог, батьки дитини або законні представники. Команда підтримки в ЗДО складається з таких постійних членів: директор або вихователь-методист, вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, соціальний педагог, вчитель-дефектолог, вчитель-реабілітолог, батьки дитини. Залученими фахівцями в команді супроводу можуть бути: медичний працівник закладу освіти, лікар, спеціалісти системи соціального захисту, служб у справах дітей.

Команда підтримки закладу освіти виконує такі основні завдання: збирає інформацію про особливості розвитку й освітні потреби дитини на етапах створення, реалізації та моніторингу виконання індивідуальної програми розвитку (ІПР); визначає і забезпечує надання в закладі освіти системи психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг; розробляє ІПР і перевіряє її виконання; реалізує методичну підтримку педагогічних працівників під час організації інклюзивного навчання; сприяє інтеграції дітей з ООП в освітнє середовище; консультує батьків дітей з ООП щодо специфіки їх розвитку, навчання, виховання; проводить інформаційно-просвітницьку роботу в закладі освіти для формування дружнього і неупередженого ставлення до дітей з ООП⁹.

Як відзначає Г. В. Якимчук, з 2022 р. заклади освіти мають право визначення необхідності додаткової постійної чи тимчасової підтримки першого рівня в освітньому процесі дітям, у яких виникають труднощі під час навчання. Вказане рішення приймається на основі рішення команди психолого-педагогічного супроводу закладу освіти за результатами оцінки та встановлення потреби дитини в наданні їй підтримки першого рівня. Таким чином, заклад освіти самостійно: визначає наявність незначних труднощів, які виникають у дитини під час навчання; приймає рішення про надання підтримки першого рівня для осіб, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки

---

⁹ Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

в освітньому процесі; забезпечує цю підтримку власним ресурсом без залучення додаткового фінансування¹⁰.

Для організації підтримки першого рівня команда супроводу здійснює оцінку потреби дитини в наданні такої підтримки в закладі освіти і готує відповідний протокол. Також з огляду на складність порушень дітей із ООП є практика введення багаторівневої підтримки дітей інклюзивних класів і груп з урахуванням ступеня прояву цих труднощів (легкого, помірного, тяжчого, найтяжчого). Особливості рівнів підтримки в освітньому процесі у закладах загальної середньої освіти представлені в Додатку 1 до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти»¹¹.

Задоволення індивідуальних потреб дітей як невід’ємний складник інклюзивної освіти пов’язаний із розробкою ІПР. Успішність освітнього процесу забезпечують періодичні зміни методів, прийомів, засобів навчання. Ці зміни відбуваються шляхом адаптації чи модифікації. Адаптація змінює тільки характер навчання. А модифікація змінює і характер навчання, і зміст або понятійну складність навчального завдання.

Але запровадження багаторівневої підтримки дітей з ООП, а також реалізація командою психолого-педагогічного супроводу права визначати потребу в підтримці першого рівня дітей з ООП, як наголошують науковці, надають особливої актуальності проблемі методичного забезпечення закладів освіти щодо реалізації належних рівнів підтримки.

За умов інклюзивного навчання важливо налагодити співпрацю педагогів і батьків дітей з ООП. Варто регулярно інформувати батьків про навчання їхніх дітей, залучати до розробки ІПР. В освітньому закладі необхідно надавати систему послуг для забезпечення належного рівня підтримки родинам, які виховують дітей з ООП.

---

¹⁰ Якимчук Г. В. Робота команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах законодавчих змін. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб’єктів освітнього простору* : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу з міжнародною участю, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 4 листопада 2021 року). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. 146–148.

¹¹ Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

Вказані послуги повинні бути комплексними і відповідати потребам конкретної сім'ї¹².

Підвищує якість інклюзивного навчання і створення позитивної атмосфери в дитячому колективі. Доброзичливі стосунки, визнання й повага кожної особистості (як педагогів, так і дітей) позитивно впливає на ефективність навчання.

З. Ленів стверджує, що до умов успішного впровадження інклюзії зараховують такі: «формування позитивної громадської думки щодо інклюзії на засадах гуманізму; сформована законодавча та нормативно-правова база; розроблене науково-, навчально-методичне та матеріально-технічне забезпечення; активне залучення батьків, громад, бізнесових і політичних організацій, ЗМІ; підготовлені професійні кадри для роботи в інклюзивному освітньому просторі»¹³.

Стратегія розвитку інклюзивної освіти окреслює нові вимоги до педагога, який має визначити ключові навчально-виховні та корекційно-розвивальні завдання і шляхи їх реалізації; розробити індивідуальну програму розвитку для кожної дитини з огляду на вид нозології; модифікувати навчальні плани, програмний матеріал, методи і форми навчання до індивідуальних освітніх потреб дітей; враховувати пізнавальні можливості кожного вихованця; сприяти загальному розвитку дітей з ООП і їх адаптації до соціуму. Реалізація вказаних завдань залежить від підготовки педагога до виконання професійних обов'язків. Тому актуальною проблемою постає оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання майбутніх фахівців зі спеціальної освіти з урахуванням тенденцій інклюзивного навчання.

2. Система корекційно-розвиткових послуг для дітей з особливими освітніми потребами

Із принциповим положенням інклюзивного навчання про забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами пов'язане питання надання додаткових освітніх послуг, передусім корекційно-розвиткових, позаяк дітям з ООП необхідно забезпечувати додаткову підтримку в освітньому процесі. Із системою

---

¹² Литвин І. М., Басик В. В., Гавриленко Т. Л., Галушко М. І. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Черкаси : КНЗ «ЧОІПОПП ЧОР», 2020. С. 6.

¹³ Ленів З. Формування професійної компетентності фахівців, що реалізують інклюзивний підхід засобами SMART-технологій. Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії : тези доп. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 58.

цих послуг мають бути ознайомлені майбутні фахівці зі спеціальної освіти.

У Законі України «Про освіту» (ст. 1, п. 15) корекційно-розвиткові послуги (допомога) трактуються як «комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, спрямованих на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення»¹⁴. Заклад освіти відповідно до законодавства організовує та / або забезпечує надання особам з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також допоміжних засобів для навчання. А з метою проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дітей, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ) (ст. 20).

Корекційно-розвиткові послуги реалізуються шляхом проведення індивідуальних і групових занять відповідно до індивідуальної програми розвитку (ІПР) (наприклад, зразки корекційно-розвиткових занять розміщені в методичних рекомендаціях за редакцією А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко «Організація корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивно-ресурсного центру»)¹⁵. Успішність надання корекційно-розвиткових послуг комісією супроводу в закладі загальної середньої та дошкільної освіти залежить від якості її взаємодії з працівниками ІРЦ.

Корекційно-розвиткові послуги надають такі фахівці: практичний психолог, вчитель-дефектолог, вчитель-реабілітолог, вчитель-логопед. Наприклад, практичний психолог проводить оцінку когнітивної сфери (визначення рівня сформованості пізнавальних процесів – сприймання, пам'яті, мислення, уваги), емоційно-вольової сфери; здійснює корекційно-розвиткову роботу; надає консультації батькам і педагогам. Психолог застосовує методи арт-терапії, ігрову, пісочну терапію, методи виховної бесіди, формат активного діалогу. Вчитель-дефектолог працює з дітьми, які мають затримку психічного розвитку, інтелектуальні порушення, ДЦП, РАС, а також складну структуру дефекту (наявність декількох порушень у розвитку одночасно). Цей фахівець проводить оцінку освітньої діяльності, рівня сформованості знань, умінь, навичок

---

¹⁴ Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

¹⁵ Організація корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивно-ресурсного центру : методичні рекомендації / авт. кол. : Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, Т. Д. Каменчук, А. Г. Обухівська, Г. В. Якимчук ; за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2021. 94 с.

відповідно до навчальної програми; корекційну роботу з подолання порушень у розвитку дитини; навчає батьків прийомів організації ігрової та навчальної діяльності дитини. Корекційна робота вчителя-дефектолога спрямована на сенсорний розвиток; формування уявлень про оточуючий світ; формування навичок орієнтування у просторі і часі; гігієну та самообслуговування; соціально-побутове орієнтування тощо. Учитель-реабілітолог працює з дітьми, які мають порушення опорно-рухового апарату, зокрема проводить оцінку фізичного розвитку дитини, визначає рівень її загального розвитку, стану дрібної моторики; взаємодіє з батьками та педагогічними працівниками щодо систематичного проведення реабілітаційних заходів. А вчитель-логопед займається корекцією порушень мовленнєвої комунікації (заїкання, алалія, дислалія, афазія, дизартрія та ін.).

Відтак різні фахівці забезпечують реалізацію широкого спектру корекційно-розвиткових послуг для дітей відповідних нозологічних груп (розлади мовлення, РАС, порушення фізичного розвитку, порушення зору, сенсорні порушення та ін.). Корекційно-розвиткові послуги можна узагальнити за низкою напрямів. Ритміка – система рухових вправ, побудованих на зв'язку рухів і музики; засіб розвитку психомоторної, емоційної та фізичної сфер. Головна мета додаткових освітніх послуг з ритміки: навчити дитину з ООП адекватно сприймати засоби музичної виразності (ритм, темп, динаміку), ритмічно рухатися відповідно до загального характеру музики та художніх образів музичного твору. Логоритміка – система вправ, ігор, що поєднує музику, слово і рухи. Основне завдання логоритміки полягає у виробленні чітких координованих дій у взаємозв'язку з мовленням. На заняттях використовують артикуляційну гімнастику, дихальну гімнастику, співи, слухання музики, музично-ритмічні рухи, гру на музичних інструментах. Лікувальна фізкультура – заняття спрямовані на компенсацію порушень фізичного розвитку і моторики, що стають на заваді навчанню дитини. На заняттях проводять вправи з використанням м'ячів, гантелей, доріжок, сухого басейну, гімнастичних палиць, обручів, тренажерів, рухливі ігри, водні процедури. Розвиток мовлення – послуга, спрямована на подолання чи послаблення порушень усного і писемного мовлення, розвиток аудіювання, навичок читання і письма. Заняття зорієнтовані на вдосконалення звуковимови, розвиток культури мовлення, уточнення та активізацію словника, вдосконалення граматичної будови мови. Соціально-побутове орієнтування – передбачає комплекс занять практичної підготовки дітей з ООП до самостійного життя, формування знань, умінь, пов'язаних із власною поведінкою у різних життєвих ситуаціях, вироблення навичок спілкування з близькими людьми, оволодіння важливими побутовими вміннями і навичками (особистої гігієни,

використання засобів зв'язку, транспортних засобів тощо). Орієнтування у просторі – послуга, спрямована на формування в дітей із порушенням зору компенсаторних способів діяльності. Зокрема, передбачено оволодіння в певній послідовності сенсорними, розумовими і практичними операціями, прийомами, діями, що є основою для формування максимальної самостійності при пересуванні у відкритому просторі. Корекція зору – послуга, спрямована на розвиток зорового сприймання, передусім покращення функціональних можливостей зорового аналізатора, формування сенсорної функції розрізнення предметів за кольором, величиною, формою, розвитку спостереження, дотикового сприймання, пам'яті та уваги. Розвиток зорового, слухового, тактильного сприймання мовлення і формування вимови – послуга, спрямована на подолання труднощів у розвитку дитини з порушеннями слуху. Основне завдання розвитку – формування умінь і навичок сприймати мовленнєвий матеріал на слухо-зоровій основі. При цьому звертається увага на формування фонетично виразної, чіткої вимови; дотримання словесного і логічного наголосу, інтонації, темпу, правил орфоєпії. Корекція розвитку – комплекс заходів, спрямованих на розвиток пізнавальної діяльності дитини, емоційної сфери, мовлення та особистісного розвитку.

Корекцію та розвиток психофізичних функцій здійснюють із використанням елементів: анімалотерапії, арт-терапії, працетерапії, ерготерапії, ароматерапії, Монтессорі-терапії та ін.

Програми та інші матеріали щодо корекційно-розвиткових послуг розміщені на сайті Інституту спеціальної педагогіки НАПН України¹⁶.

Таким чином, корекційно-розвиткові послуги сприяють формуванню пізнавальної, емоційно-вольової сфер, позитивних якостей особистості, що дає можливість значній частині дітей з ООП навчатися в умовах загальноосвітнього навчального закладу.

3. Особливості категорії професійної готовності

Проблема готовності фахівців до професійної діяльності передусім проаналізована у працях із педагогіки, теорії та методології вищої освіти (І. Беха, А. Богущ, Г. Костюка, Н. Ничкало, В. Свистун та ін.). Це питання в контексті форми реалізації потреби в праці досліджують також у межах психології, фізіології та інших наук.

Термін «готовність» був започаткований в експериментальній психології наприкінці XIX ст., де його розглядали як настанову,

---

¹⁶ Каталог освітніх послуг. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. URL:https://ispukr.org.ua/?page_id=333#.Y5DdB1xZzIU

психічний стан суб'єкта, що спричиняє діяльність певного характеру і спрямованості (О. Кюльпе, К. Макбе та ін.). Із середини ХХ ст. «готовність» трактували як якісний показник саморегуляції поведінки людини (Д. Кац, Г. Оллпорт, У. Томас та ін.). З часом зазначений феномен почали активно впроваджувати у психолого-педагогічних студіях, присвячених дослідженню теорії діяльності загалом і професійної діяльності зокрема¹⁷.

Багатоаспектність проблеми готовності зумовила появу різноманітних підходів до розуміння її сутності, структури і до методів її вивчення. Поняття «готовність» як окрему психологічну категорію науковці вивчають із різних теоретико-методологічних позицій, часто суперечливих, тому неоднаково використовують це поняття на практиці. На загал, готовність – це активний стан людини, що спонукає до дій; настанова на виконання професійних завдань; передумова до цілеспрямованої діяльності, її регуляції та ефективності.

У наукових студіях аналізують три етапи вивчення проблеми готовності до будь-якої діяльності. Перший із них репрезентує готовність через призму проникнення в природу психічних процесів особистості. На другому готовність трактують як феномен стійкості та адекватності реагування людини на зовнішні і внутрішні впливи (цей підхід сформований на базі досліджень нейрофізіологічних механізмів, регуляції і саморегуляції поведінки). Третій етап представляють наукові розвідки, присвячені теорії діяльності¹⁸.

Проблему формування готовності до професійної діяльності вивчали Г. Балл, Г. Костюк, П. Перепелиця, О. Скоробагата, П. Харченко та ін. Вони наголошують, що в основі будь-якої діяльності покладена готовність особистості до її виконання. Відтак готовність – це система, сутність якої визначається специфікою діяльності, показником якої вона є і яка формується на основі зовнішніх і внутрішніх умов. А професійна готовність – це складне утворення особистості, що поєднає такі компоненти, як: психолого-педагогічна готовність (установка на діяльність; наявність інтересу до предмета і потреба в самоосвіті, розвинуте професійне мислення); науково-теоретична готовність (наявність спеціальних знань); практична готовність (наявність професійних умінь і навичок); психофізіологічна готовність (наявність відповідних передумов для оволодіння

---

¹⁷ Гармаш Т. А. Готовність до професійної діяльності як передумова ефективної управлінської діяльності майбутнього фахівця із логістики. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1319

¹⁸ Рибніков С. Р. Формування готовності майбутніх екологів до професійно-орієнтованої управлінської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Луганськ, 2011. С. 19.

діяльністю і професійно значущих особистісних якостей); фізична готовність (відповідність стану здоров'я вимогам конкретної професії); тривала готовність до професійної діяльності (позитивне ставлення до певного виду діяльності, професії; риси характеру, здібності, мотивація, адекватні вимогам діяльності; знання, вміння та навички; стійкі професійно важливі особливості сприйняття, уваги, мислення, емоційно-вольові процеси тощо)^{19,20}.

Дослідники відзначають, що готовність до виконання професійної діяльності відображає спрямованість особистості на її виконання. Проте в кожній із професійних сфер «готовність» має специфічні властивості. Саме сформувались різні визначення змісту і класифікації структурних елементів «готовності».

Наприклад, А. Денисова зауважує, що, готовність – цілеспрямоване вираження особистості, що включає її погляди, переконання, мотиви, відносини, почуття, вольові та інтелектуальні якості, установки, навички, знання, вміння, налаштованість на певну поведінку²¹.

В. Татенко тлумачить готовність як стан і якість особистості, спрямовані на ефективне виконання професійних завдань. Також означене поняття враховує самореалізацію творчих здібностей особистості як у професії, так і в творенні власної самості. За такого підходу готовність до самореалізації виступає як діалектична єдність психічного стану і якостей особистості, зорієнтованих на творчий підхід до виконання професійних завдань, з одного боку, на творчий саморозвиток, самовдосконалення – з іншого²².

Психологи трактують готовність людини до певної діяльності як психологічний стан, що слугує успішному виконанню професійних обов'язків, правильному використанню знань, досвіду, особистісних якостей, збереженню самоконтролю і перебудові діяльності за умови непередбачених перешкод. Також стан психологічної готовності до діяльності передбачає мобілізацію ресурсів суб'єкта діяльності на оперативне або довготермінове виконання трудового завдання.

---

¹⁹ Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя ; за ред. Г. О. Балла. Київ-Рівне, 1996. 167 с.

²⁰ Харченко П. В. Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ. 2004. 21 с.

²¹ Татенко В. О. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії. Київ : Либідь, 2006. 360 с.

²² Там само.

У педагогічній психології сформувались два підходи (функціональний і особистісний) до визначення змісту та структури готовності, що не виключають один одного, а розширюють уявлення про складність цієї категорії.

Представники функціонального підходу розглядають психолого-педагогічну готовність як стан психічних функцій, що забезпечує високий рівень досягнень під час виконання певного виду діяльності. Згаданий стан вчені трактують як феномен «оперативного спокою», «передстартового стану», «мобілізаційної готовності», «оптимального робочого стану і стану спокою» тощо.

З точки зору особистісного підходу психолого-педагогічну готовність тлумачать як результат підготовленості до відповідної діяльності. При цьому готовність сприймається як стійке, багатоаспектне утворення особистості, яке складається з різних компонентів (мотиваційного, когнітивного, операційного та ін.), що відповідають вимогам, змісту та умовам діяльності, які дають можливість суб'єкту успішно її здійснювати. Готовність представлена у двох формах: довготривала (стійкий комплекс особистісних, професійно важливих якостей, необхідних для успішної діяльності в багатьох ситуаціях (А. Деркач, В. Крутенський та ін.); ситуативна (активно-дійовий стан особистості, функціональна структура, що виникає в тісному зв'язку зі структурою зовнішньої взаємодії (конкретною ситуацією і завданнями, які необхідно розв'язати) (Л. Карамушка, О. Моляко та ін.).

Враховуючи потребу, що зумовлює формування готовності, виокремлюють елементарну, неусвідомлену готовність, пов'язану з потребами життєзабезпечення і репрезентовану в найпростіших ситуаціях, та соціальну готовність, спричинену соціальними потребами і спрямовану на соціально значущі об'єкти²³.

У просторі діяльнісної парадигми сформувались такі напрямки дослідження готовності:

- до праці та різних видів професійної діяльності (Г. Балл, Л. Карамушка);
- до розвитку творчого педагогічного мислення (В. Моляко, Л. Фрідман);
- до педагогічної діяльності та до виконання педагогом відповідних професійних завдань і функцій (П. Горностай, В. Семиченко) та ін.

Загалом, готовність випускника ЗВО до професійної діяльності вибудовується з таких блоків:

---

²³ Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>

- професійна орієнтація (готовність до професійного навчання);
- процес засвоєння знань і вмінь у розрізі конкретної професії (професійна готовність);
- наявність відповідних змісту діяльності якостей особистості (особистісна готовність);
- адаптація до професії після завершення навчання (професійна адаптація).

У структурі готовності до професійної діяльності вагоме місце вчені відводять таким показникам: сенсорній організації особистості (показники, що базуються на біофізіологічних ознаках суб'єкта діяльності); показникам, що репрезентують умови виконання трудової діяльності; психічним властивостям майбутнього фахівця (психологічний рівень).

Отже, готовність – важлива передумова цілеспрямованої та результативної діяльності. Високий рівень її сформованості допомагає фахівцю якісно виконувати професійні обов'язки. Розглянувши різноманітні підходи до поняття професійної готовності, зауважимо, що всі науковці трактують її як складне, цілісне утворення, динамічний феномен, систему, зумовлену внутрішніми та зовнішніми чинниками, яка має специфічну структуру, ключові в котрій професійна спрямованість, мотивація до професійної діяльності; емоційно-вольовий, пізнавальний і процесуальний складники. Зазвичай, у дослідженнях виокремлюють такі базові компоненти професійної готовності: теоретичні та методичні знання, професійні вміння, психологічні якості особистості²⁴.

4. Сутність і структура поняття психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності

Поняття психолого-педагогічної готовності включає інтегральні характеристики особистості: інтелектуальні, емоційні, вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, звички, знання, вміння і навички, педагогічні здібності.

Готовність майбутніх фахівців до педагогічної діяльності вивчали Г. Балл, В. Бочелюк, А. Ліненко, В. Моляко, О. Мороз, О. Хрущ-Ріпська, І. Чорна та ін. Вони тлумачать окреслений феномен як цілісний прояв особистості, що об'єднує знання предмету, методів викладання, педагогічну майстерність, проєкційні, конструктивні, комунікативні уміння тощо.

---

²⁴ Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>

Здійснюючи структурний аналіз професійно-педагогічної діяльності, науковці виокремлювали в ній адекватність педагогічної мотивації, загальних і спеціальних знань, професійних умінь і навичок, професійно-важливих властивостей особистості та ін.

Г. Балл у здатності до педагогічної діяльності виокремлює два складники: мотиваційний (схильність до відповідного типу діяльності), та інструментальний (оволодіння ефективними стратегіями діяльності, узагальненими способами дій, що забезпечує вільну орієнтацію у конкретному предметному полі, гнучке пристосування до особливостей наявних ситуацій)²⁵. Вчений акцентує на тому, що будь-які недоліки в знаннях можуть легко компенсуватись, тоді як недостатність професійно значущої спрямованості зумовлює низьку ефективність діяльності, внутрішні та міжособистісні конфлікти людини.

Л. Кондрашова досліджує взаємозв'язки, які утворюють систему діяльності і є її сутнісними показниками. Центральною системотвірною характеристикою вона вважає морально-психологічну готовність випускника ЗВО²⁶. Готовність до педагогічної діяльності відзначається наявністю таких якостей особистості, що забезпечують можливість майбутньому фахівцю свідомо та компетентно виконувати власні професійні функції.

До базових властивостей педагога часто відносять психолого-педагогічну готовність вчителя до діяльності, що визначається станами впевненості-невпевненості, розслаблення-збудження, розгубленості-здивованості. Серед загально-педагогічних якостей провідними визнають такі емоційно-вольові властивості, як цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, ініціативність, терплячість, послідовність, рішучість, вимогливість, дисциплінованість²⁷.

Готовність характеризується складною та динамічною структурою, між компонентами якої встановлені функціональні зв'язки. О. Мешко наголошує: «Залежно від того, яке функціональне навантаження виконують змістові характеристики даного феномена в процесі

---

²⁵ Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя ; за ред. Г. О. Балла. Київ-Рівне, 1996. 167 с.

²⁶ Кондрашова Л. В. Моральна готовність студента до вчительської діяльності. Київ : Вища школа, 1987. 54 с.

²⁷ Хрущ-Ріпська О. В. Психологічні засади формування у студентів педвузу готовності до майбутньої професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 1998. 15 с.

професійної діяльності, їх можна віднести до певних системних блоків особистісних якостей спеціаліста (складових готовності)»²⁸.

Аналізуючи психолого-педагогічну готовність як складник професійної готовності педагога, О. Мороз у її контексті розглядає потребу в педагогічній діяльності, у спеціальних знаннях; внутрішнє сприйняття вимог вказаної діяльності²⁹.

У межах розгляду специфіки психолого-педагогічної готовності до творчої праці В. Моляко зазначає: «Система готовності до трудової діяльності включає такі основні підсистеми: знання, навички, вміння, переконання, мотиви і цілі діяльності людини, винахідливість, емоційну стійкість у подоланні»³⁰. При цьому важливе і вміння педагога адекватно оцінювати власні професійні та особистісні якості. Отож високий рівень готовності майбутнього педагога передбачає теоретико-методологічну й організаційно-практичну підготовку.

Теоретичний аналіз змісту поняття «готовність до професійної діяльності» дає змогу визначити провідні підходи до створення структури готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання. З точки зору, О. Мартинчук «готовність педагога до інклюзивного навчання» – це «системна інтегральна якість фахівця, яка визначає спрямованість, поведінкові стратегії і методи професійно-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища»³¹. Сучасні науковці порізно визначають структуру психолого-педагогічної готовності фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому просторі. Так, І. Демченко називає такі компоненти: компетентнісний, саморегулятивний, місіонерський³². А. Барбінова вважає, що ключові в структурі готовності педагогів до роботи в умовах інклюзивного

---

²⁸ Мешко О. І. Формування готовності шкільних психологів до створення психологічного клімату у педагогічному колективі: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 1995. 24 с.

²⁹ Мороз О. Г. Молодий вчитель і шкільний колектив. Київ: Знання, 1991. 48 с.

³⁰ Моляко В. О. Готовність до творчої праці. Київ: Знання, 1989. С. 42 с.

³¹ Мартинчук О. В. Концепція підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2018. № (1) 15. С. 51.

³² Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика: навч.-метод. посібн. Умань: Видавець «Сочінський М. М.», 2014. 160 с. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream>

навчання мотиваційно-ціннісний, когнітивний, психолого-регуляційний і діяльнісний компоненти³³.

На нашу думку, формування стану психолого-педагогічної готовності до діяльності передбачає послідовність взаємопов'язаних процедур і дій: усвідомлення цілей виконання завдань, що призведе до задоволення потреб чи виконання поставленого завдання; осмислення й оцінка умов, у яких будуть здійснюватися майбутні події, актуалізація досвіду, пов'язаного з розв'язанням завдань і виконанням вимог; визначення на основі досвіду й оцінки майбутніх умов діяльності більш раціональних способів розв'язання завдань; прогнозування прояву власних інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінка відповідності можливостей досягнення бажаного результату; мобілізація сил відповідно до умов і завдань, віра в успішне досягнення мети. На думку Л. Карамушки, психолого-педагогічна готовність – це вагома передумова будь-якої цілеспрямованої діяльності, її регуляції, стійкості та ефективності³⁴.

Ми вважаємо, що в готовності фахівця до роботи в умовах інклюзивного навчання доцільно розглянути два блоки – власне психологічний і професійний, у яких, у свою чергу, виокремити:

- мотиваційний складник – сукупність мотивів, що відповідають цілям і завданням інклюзивної освіти;
- когнітивний складник – сукупність знань, необхідних для роботи в інклюзивному середовищі;
- операційний складник – сукупність умінь і навичок практичної реалізації інклюзивного навчання;
- особистісний складник – сукупність важливих особистісних якостей.

Щодо мотиваційного складника зауважимо, що діяльність фахівця полімотивована, у її основі лежать різноманітні мотиви, кожен із яких значимий для освітянина.

Аналізуючи когнітивний складник готовності, варто зауважити, що характер педагогічного досвіду зумовлений тим, наскільки педагог володіє сучасними науковими знаннями. Коли досвід базується на наукових знаннях, якщо його вдумливо аналізують, то досвід накопичується значно швидше, стає джерелом творчих рішень і проєктів. В іншому випадку поняття досвіду відобразатиме лише стаж роботи.

---

³³ Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. Український педагогічний журнал. 2021. № 1. С. 58–64.

³⁴ Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. 424 с.

У межах когнітивного складника готовності потрібно звернути увагу на такі знання:

- а) знання змісту понять парадигми інклюзивної освіти;
- б) наявність психологічних знань про особливості та фактори реалізації концепції інклюзивної освіти;
- в) знання методів, методик, психологічних засобів реалізації концепції інклюзивної освіти.

Операційний складник пов'язаний із когнітивним і ґрунтується на основі таких умінь і навичок:

- використовувати прийоми та методи для створення інклюзивного освітнього середовища;
- організовувати освітнє середовище, що сприяє розвитку дітей з ООП;
- вести індивідуальну роботу з дітьми з урахуванням рівня їх освітніх потреб;
- розвивати власний творчий потенціал як фахівця тощо.

Особистісний складник, на відміну від попередніх трьох компонентів, що мають функціональний характер, побудований зі стійких особистісних характеристик, що утворюються під час діяльності та спілкування між людьми, розвитку особистості відповідно до внутрішніх педагогічних чинників. Особистісну готовність до професійної діяльності трактують як рівень сформованості в особистості майбутнього фахівця низки професійно-важливих якостей, що слугують ефективному здійсненню професійної діяльності.

Проаналізовані структурні складники готовності майбутніх фахівців до реалізації концепції інклюзивного навчання в реальному педагогічному житті взаємопов'язані і тільки в цілісності забезпечують результативність поставлених цілей.

Таким чином, готовність майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання – це інтегральне утворення особистості, що є результатом професійної підготовки до цього виду діяльності. Структура готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому просторі містить дві групи компонентів: психологічну (мотиваційну – мотиви, адекватні цілям і завданням інклюзивної освіти; особистісну – важливі для діяльності в умовах інклюзивного навчання особистісні якості) і професійно-педагогічну (когнітивну – знання, необхідні для діяльності в умовах інклюзивного навчання; операційну – уміння та навички для діяльності в умовах інклюзивного навчання).

5. Шляхи формування психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання

Професійно орієнтовані особистісні якості майбутніх фахівців формуються насамперед у процесі оволодіння здобувачами вищої освіти навчально-професійною діяльністю. Це довготривалий і складний процес, на який впливають різні чинники, пов'язані зі змістом освітньої діяльності, виробничих практик, самостійної та науково-дослідної роботи студентів. Врахування зазначених чинників актуальне й у процесі становлення психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Центральне місце відведено практичній підготовці здобувачів вищої освіти. Завдяки згаданому виду діяльності студенти безпосередньо взаємодіють із учасниками корекційно-педагогічного процесу, здобувають спеціальні знання і вміння. Особливо важливе значення мають виробничі практики, позаяк вони дають можливість оволодіти професійним досвідом і слугують формуванню готовності здобувачів вищої освіти до самостійної діяльності за обраним фахом. Під час виробничих практик студенти беруть активну участь у консультативній, діагностичній, корекційній роботі з дітьми з ООП. Студенти виготовляють дидактичні та стимульні матеріали для проведення діагностичної та корекційної роботи з дітьми з ООП. У процесі виробничих практик можна визначити рівень сформованості операційної складової психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, показниками якого є: уміння використовувати на практиці теоретичні знання; розвиток навичок спостереження, аналізу під час практичної діяльності; уміння вдосконалювати професійні якості.

Навчання у ЗВО також слугує становленню готовності до професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору. У процесі проведення занять варто використовувати мультимедійний супровід, різноманітні навчально-методичні матеріали, що сприятиме ознайомленню студентів з організацією інклюзивного навчання, зокрема з особливостями роботи психологічного, медичного і педагогічного персоналу. Потрібно дотримуватись принципу єдності теорії та практики спеціальної освіти і звертати увагу здобувачів вищої освіти на необхідність застосування теоретичних знань під час практичної діяльності.

Студентів доцільно залучати й до науково-дослідної роботи, що представлена такими напрямками: написання курсових і кваліфікаційних робіт; участь у конференціях; публікація тез і статей;

участь у всеукраїнських конкурсах студентських наукових робіт і олімпіадах; робота у студентських наукових гуртках; виконання ІНДЗ, що зорієнтовані на опанування здобувачами освіти дослідницькими уміннями і сприяють оволодінню сучасними методами діагностики і проведення психолого-педагогічного обстеження дітей з ООП. Отже, науково-дослідна робота передбачає виконання широкого спектру завдань, що позитивно впливають на становлення психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання.

Поряд з аудиторним навчанням самостійну роботу студентів також зараховують до важливих чинників професійно-особистісного зростання, тому що вона формує креативність, критичне інноваційне мислення, здатність брати на себе відповідальність, самостійно розв'язувати проблеми, знаходити конструктивні рішення. Значущість самостійної роботи виходить за межі окремих навчальних дисциплін. Керівництво й організація самостійної роботи здобувачів освіти зазвичай здійснюється під час навчальних занять, консультацій, у процесі індивідуальної роботи. Плануючи самостійну роботу слід орієнтуватись на: поглиблення і розширення знань; розвиток у студентів інтересу до пізнавальної діяльності. Загалом, освітній процес вибудовується у такий спосіб, щоб максимально стимулювати планомірну самостійну освітню та дослідницьку діяльність здобувачів вищої освіти упродовж усього періоду навчання у ЗВО.

Крім безпосереднього навчання в закладі освіти, у процесі якого відбувається становлення психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності, велике значення має застосування тренінгових технологій, що активізують інтелектуальні й особистісні ресурси сучасних фахівців. Тренінгові вправи у поєднанні з активним освітнім процесом утворюють систему комплексного впливу на розвиток психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців за умов інклюзивного навчання.

У сучасному науковому дискурсі відсутнє загальноприйняте визначення поняття «тренінг», що стало причиною розширеного тлумачення даного методу і позначення означеним терміном нарізно-манітніших прийомів, форм, способів і засобів, що використовуються у психологічній практиці.

Н. Євдокимова стверджує, що базисні підходи до застосування тренінгових технологій відповідають загальноосвітнім вимогам до організації навчально-професійної діяльності: системність, послідовність і безперервність освітніх процесів; інтеграція науки і практики; актуальність змісту навчання; гуманність і демократизм; розвиток особистості як суб'єкта навчально-професійної діяльності.

На її думку, навчальні тренінги – це спеціально організовані дії з моделювання навчальних ситуацій з метою формування базових понять і компетенцій на основі проблематизації індивідуального досвіду учасників³⁵.

З точки зору дослідниці, відповідність базисних підходів вимогам вищої школи визначає концептуальні засади застосування тренінгових технологій з іншими, зокрема традиційними технологіями навчання; практичну спрямованість і доцільність тренінгових програм; творчий підхід до їх реалізації; розгортання у тренінгу психологічної структури навчально-професійної діяльності; розвиток вищих психічних функцій суб'єкта навчально-професійної діяльності; становлення професійної компетентності майбутнього фахівця; запуск рефлексивних процесів особистості, спрямованих на її саморозвиток³⁶.

Тренінг зараховують до активних засобів особистісно-позиційного навчання, метою якого полягає у створенні умов для формування в кожного учасника власної позиції у професійних ситуаціях, а також щодо образу «Я» і саморозвитку шляхом розв'язання низки завдань:

- усвідомлення своїх професійних можливостей;
- визначення шляхів залучення до професійної спільноти;
- вибір напрямів подальшого професійного зростання.

Вказані завдання тренінгу можна реалізувати завдяки:

а) розвитку рефлексії (осмислення й усвідомлення власних дій, здобутих результатів, наявних обмежень, особистої професійної позиції тощо);

б) аналізу імітаційної моделі професійної діяльності;

в) проєктування образу професійного майбутнього;

г) удосконалення інтерактивного та перцептивного аспектів спілкування.

Питання впровадження тренінгових технологій у професійну освіту досліджували В. Лефтеров, Л. Мороз, Т. Яценко та ін. Тренінг поєднує в собі навчальну й ігрову діяльність, що проводиться в умовах моделювання різних ігрових ситуацій. Навчальний тренінг дає можливість розв'язувати реальні проблеми в контексті майбутньої професійної діяльності. Використання навчального тренінгу як форми роботи активізує студентів як суб'єктів навчально-професійної діяльності, стимулює їх креативність, формує дивергентне мислення, що надалі сприяє створенню власної концепції і побудові траєкторії освіти впродовж життя. Вчені зазначають, що тренінгові заняття

---

³⁵ Свдокімова Н. О. Особистісно-професійний розвиток студентів у системі вищої технічної освіти та його етапи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна*. Харків, 2009. Вип. 842. С. 107–116.

³⁶ Там само.

допомагають майбутнім фахівцям зі спеціальної освіти розкрити прихований потенціал, перенести досвід у реальне життя, знайти нові ідеї, форми діяльності та поведінки, об'єктивно оцінити себе.

В. Лефтеров відзначає, що тренінги допомагають розвивати професійно значущі якості особистості. Він акцентує увагу на не обхідності реалізації форм і напрямів тренінгової роботи, що неможливо здійснити в межах одного чи двох тренінгів. Тому комплексну тренінгову підготовку у ЗВО треба розпочинати з першого курсу і продовжувати щорічно до закінчення навчання³⁷.

У дослідженнях В. Федорчука тренінг окреслено як найперспективніший метод психолого-педагогічної підготовки фахівців різних галузей В. Федорчук і В. Кутішенко наголошують на тому, що тренінгові технології:

- створюють атмосферу невимушеного обговорення особистісних проблем;

- нівелюють комунікативні бар'єри, страх помилитися, виглядати некомпетентним тощо;

- сприяють набуттю знань у галузі психології особистості;

- ознайомлюють із загальними методичними прийомами групової роботи;

- розвивають компетентність у спілкуванні (уміння встановити контакт зі співрозмовником; розуміння його емоційного стану; вміння отримувати і передавати інформацію; правильно вести бесіду, дискусію; вислухати і зрозуміти співрозмовника та ін.);

- розвивають потребу в пізнанні інших людей, гуманне ставлення до них³⁸.

З точки зору Л. Мороз, що цінність тренінгових технологій підтверджується можливістю подолання обмежень, характерних традиційним методам навчання професійній діяльності. Професійно-психологічний тренінг допомагає здобути особливі професійні знання, уміння і навички, розвинути важливі особистісні якості через

---

³⁷ Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ: монографія: у 2 т. Донецьк: ДЮІ, 2007. Т. 1: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. 242 с.

³⁸ Федорчук В. М., Кутішенко В. П. Соціально-психологічний тренінг формування творчого потенціалу майбутнього вчителя. *Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога*: зб. наук, праць. Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2003. 78 с.

інтеріоризацію специфіки професійного середовища, об'єктів і взаємодії з ним фахівця³⁹.

У процесі проведення системи тренінгових вправ необхідно забезпечити окреслені нижче умови:

- активна позиція учасників, що сприяє самопізнанню та само-розкриттю;
- аналіз проблем із наукової точки зору;
- персоніфікація висловлювань (відмова від безособових мовленнєвих форм на зразок «Усі люди вважають ...» і вживання тільки форм «Я вважаю ...», «Я вбачаю ...» тощо);
- зворотній міжособистісний зв'язок у спілкуванні;
- дотримання системності, що слугує досягненню поставленої мети.

Українські та зарубіжні науковці стверджують, що під час тренінгових занять створюються умови для досягнення професійної ідентичності майбутніх фахівців, підвищення впевненості в собі, розвитку компетентності та власної гідності, формується адекватний образ успішного професійного майбутнього з актуалізацією особистісних ресурсів. Основна перевага тренінгу в тому, що в процесі занять студент активно взаємодіє з іншими. Працюючи в тренінговій групі, він може активно засвоювати нові комунікативні вміння і навички, не відчуваючи дискомфорту і неприйняття з боку оточення. З такої позиції тренінг можна розглядати як цілеспрямовану й інтенсивну підготовку до більш активного професійного і повсякденного життя, тому що успішність діяльності майбутнього працівника спеціальних закладів освіти залежить від ефективного забезпечення психолого-педагогічної взаємодії в стосунках із дітьми та дорослими з порушеннями психофізичного розвитку.

Таким чином, зазначені шляхи формування психолого-педагогічної готовності до професійного діяльності в інклюзивному освітньому просторі покликані забезпечити теоретичну, практичну підготовку й особистісний розвиток студентів, реалізуючи системний підхід до підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти.

ВИСНОВКИ

Тенденції розвитку освітньої галузі враховують забезпечення умов для навчання і виховання всіх дітей, у тому числі – з особливими освітніми потребами. Впровадження інклюзивної освіти передбачає дотримання таких вимог: створення інклюзивного освітнього середовища, формування індивідуальної освітньої траєкторії навчання,

---

³⁹ Мороз Л. І. Комплекс вправ для формування уміння встановлювати стосунки, засновані на довірі. *Теорія та досвід застосування тренінгових технологій у практичній психології*: матеріали II Всеукр. наук, практ. конф. (Київ, 20 жовтня 2005 р.). Київ, 2005. 245 с.

визначення спеціальних освітніх потреб дитини, організація надання системи корекційно-розвиткових послуг та ін. Для реалізації означених вимог необхідно приділяти велику увагу проблемі готовності фахівців зі спеціальної освіти до майбутньої професійної діяльності.

Науковці виокремлюють два підходи до визначення змісту та структури готовності, що не виключають одне одного, а розширюють уявлення про її сутність: функціональний (готовність – відповідний стан психологічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень у процесі виконання конкретного виду діяльності) і особистісний (готовність розглядають як інтегративне утворення особистості, що об'єднує мотиваційний, когнітивний, операційний та інші складники, які відповідають вимогам, змісту та умовам діяльності й у своїй сукупності дають можливість суб'єкту успішно здійснювати діяльність (як довгострокову, так і ситуативну).

Готовність майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання – це інтегральне утворення особистості, що є результатом професійної підготовки до вказаного виду діяльності. Структура готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності в інклюзивному освітньому просторі має дві взаємопов'язані групи компонентів: психологічну і професійно-педагогічну.

До провідних шляхів формування психолого-педагогічної готовності до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі варто віднести такі: безпосереднє навчання в ЗВО, виробничі практики, самостійна і науково-дослідна робота студентів. Також вважаємо доцільним використання тренінгових технологій. Нові знання, уміння, навички, що учасники отримують у процесі тренінгу, стимулюють застосовувати їх на практиці, удосконалювати уявлення про себе та про інших людей.

Ефективне формування психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців до діяльності в умовах інклюзивної освіти передбачає створення системи психолого-педагогічної роботи, яка виступатиме органічною частиною цілісного процесу підготовки спеціалістів і здійснюватиметься цілеспрямовано, послідовно та поетапно.

Комплексне формування всіх складників психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до роботи в інклюзивному освітньому середовищі вимагає збереження існуючих функціональних зв'язків між ними, а тому забезпечується системою психолого-педагогічних умов, які передбачають залучення суб'єктів підготовки до активної освітньої діяльності.

АНОТАЦІЯ

На сьогодні розвиток галузі освіти спрямований на забезпечення умов для навчання і виховання всіх дітей, серед них – і з особливими освітніми потребами. Організація інклюзивного навчання враховує такі напрями роботи: формування інклюзивного освітнього середовища, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії навчання, визначення спеціальних освітніх потреб дітей. Для дотримання цих вимог потрібно працювати над розв'язанням проблеми психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності. Готовність педагога до інклюзивного навчання науковці розглядають як системну інтегральну якість фахівця, що визначає спрямованість, поведінкові стратегії і методи професійно-педагогічної діяльності в умовах інклюзивного навчання. При цьому готовність сприймається як стійке, багатоаспектне утворення особистості, що складається з різних компонентів (мотиваційного, особистісного, когнітивного, операційного та ін.), що відповідають змісту й умовам діяльності та дають можливість суб'єкту успішно її здійснювати. Головні шляхи формування психолого-педагогічної готовності майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до професійного діяльності в інклюзивному освітньому просторі такі: безпосереднє навчання в ЗВО, виробничі практики, самостійна і науково-дослідна робота здобувачів освіти, застосування тренінгових технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асистент вчителя у закладі загальної середньої освіти з інклюзивною формою навчання : навчально-методичний посібник / А. А. Колупаєва та ін. Харків : Видавництво «Ранок», 2019. 216 с.
2. Балл Г. О. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя ; за ред. Г. О. Балла. Київ-Рівне, 1996. 167 с.
3. Барбінова А. Структура готовності вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзії. Український педагогічний журнал. 2021. № 1. С. 58–64.
4. Гармаш Т. А. Готовність до професійної діяльності як передумова ефективної управлінської діяльності майбутнього фахівця із логістики. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=1319
5. Демченко І. І. Готовність учителя початкових класів до роботи в умовах інклюзивної освіти: структура та діагностика : навч.-метод. посібн. Умань : Видавець «Сочінський М. М.», 2014. 160 с. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream>

6. Євдокимова Н. О. Особистісно-професійний розвиток студентів у системі вищої технічної освіти та його етапи. Вісник Харківського національного університету імені В. Каразіна. Харків, 2009. Вип. 842. С. 107–116.

7. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

8. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посібник. Київ : Либідь, 2004. 424 с.

9. Каталог освітніх послуг. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. URL: https://ispukr.org.ua/?page_id=333#.Y5DdB1xBzIU

10. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.

11. Кондрашова Л. В. Моральна готовність студента до вчительської діяльності. Київ : Вища школа, 1987. 54 с.

12. Ленів З. Формування професійної компетентності фахівців, що реалізують інклюзивний підхід засобами SMART-технологій. *Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії* : тези доп. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2016. С. 197–201.

13. Лефтеров В. О. Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ : монографія : у 2 т. Донецьк : ДЮІ, 2007. Т. 1 : Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності. 242 с.

14. Литвин І. М., Басик В. В., Гавриленко Т. Л., Галушко М. І. Розвиток професійних компетентностей педагогічних працівників, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посіб. Черкаси : КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2020. 80 с.

15. Мартинчук О. В. Концепція підготовки майбутніх фахівців у галузі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2018. № (1) 15. С. 49–53.

16. Мешко О. І. Формування готовності шкільних психологів до створення психологічного клімату у педагогічному колективі : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 1995. 24 с.

17. Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П. Основи корекційної педагогіки : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. 264 с.

18. Моляко В. О. Готовність до творчої праці. Київ : Знання, 1989. С. 42 с.

19. Мороз Л. І. Комплекс вправ для формування уміння встановлювати стосунки, засновані на довірі. Теорія та досвід застосування тренінгових технологій у практичній психології : матеріали II Всеукр. наук, практ. конф. (Київ, 20 жовтня 2005 р.). Київ, 2005. 245 с.

20. Мороз О. Г. Молодий вчитель і шкільний колектив. Київ : Знання, 1991. 48 с.

21. Організаційно-методичні засади діяльності інклюзивно-ресурсних центрів : навчально-методичний посібник / За заг. ред. М. А. Порошенко та ін. Київ : 2018. 252 с.

22. Організація корекційно-розвиткової роботи в умовах інклюзивно-ресурсного центру : методичні рекомендації / авт. кол. : Т. В. Жук, Т. Д. Ілляшенко, Т. Д. Каменшук, А. Г. Обухівська, Г. В. Якимчук ; за ред. А. Г. Обухівської, Т. Д. Ілляшенко. Київ : Ніка-Центр, 2021. 94 с.

23. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2021 р. № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text>

24. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 08.06.2018 р. № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text>

25. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

26. Рибніков С. Р. Формування готовності майбутніх екологів до професійно-орієнтованої управлінської діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Луганськ, 2011. 20 с.

27. Скоробагата О. М. Готовність до діяльності як психолого-педагогічна проблема. URL: <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-01/08somppp.pdf>

28. Татенко В. О. Суб'єкт. Вчинок : Філософсько-психологічні студії. Київ : Либідь, 2006. 360 с.

29. Федорчук В. М., Кутішенко В. П. Соціально-психологічний тренінг формування творчого потенціалу майбутнього вчителя. Використання інтерактивних методів та мультимедійних засобів у підготовці педагога : зб. наук, праць. Кам'янець-Подільський : Абетка-Нова, 2003. 78 с.

30. Харченко П. В. Формування готовності до професійного саморозвитку у майбутнього педагога-музиканта : автореф. дис. ...

канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ. 2004. 21 с.

31. Хрущ-Ріпська О. В. Психологічні засади формування у студентів педвузу готовності до майбутньої професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ. 1998. 15 с.

32. Якимчук Г. В. Робота команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах законодавчих змін. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору : збірник матеріалів наукових доповідей круглого столу з міжнародною участю, присвяченого творчій спадщині І. О. Синиці (м. Київ, 4 листопада 2021 року). Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. С. 146–148.

Information about the author:

Shostak Olha Oleksandrivna,

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer of Professor T. I. Ponimanska Department of Preschool

Pedagogy and Psychology and Special Education

Rivne State University of Humanities

12, S. Bandery str., Rivne, 33028, Ukraine